

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

На редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 28. 06. 2018. године, изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Немање Крстића под насловом *Репродукција симболичких граница кроз породичне праксе у Србији*. Пошто смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Немања Крстић је рођен 1984. године у Лесковцу у коме је завршио основну и средњу школу. Студије социологије на Филозофском факултету Универзитета у Нишу уписао је 2003. а завршио 2009. године са просечном оценом током студија 9,5. Докторске студије социологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду уписао је 2009. године и положио испите са просечном оценом 10.

Запослен је као асистент на Департману за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу од 2012. године, где учествује у настави на девет предмета на основним и четири на мастер студијама. Немања Крстић је као истраживач учествовао и учествује у више националних и међународних научних пројеката од 2010. године. Библиографија докторанда броји 13 јединица укључујући две научне монографије у коауторству, поглавља у монографијама од међународног значаја, чланке у зборницима са међународних конференција и у домаћим часописима.

Докторска дисертација Немање Крстића одобрена је на IV редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одржаној дана 14. 4. 2016. године. Предати рукопис дисертације, са пратећим прописаним техничким елементима (насловна страна на српском и енглеском, подаци о комисији, резиме на српском и енглеском језику, садржај, биографија, ауторске изјаве) има укупно 283 стране. Основни текст смештен је на 257 страна и укључује седам поглавља: 1. Увод; 2. Концептуално-контекстуални оквир истраживања – са три потпоглавља: Симболичке границе; Симболичке границе и породичне праксе; Породичне праксе, издељених тако да покрију релевантне проблеме основних концепата и њихових међуодноса; 3. Операционализација истраживања; 4. Методолошки оквир истраживања и анализе; 5. Симболичке границе породичних пракси у Србији – анализа и интерпретација, са потпоглављима: Структура породица и брачни статус; Симболичке границе породичног простора; Симболичке границе породичног поља, која су подељена у аналитичке тематске целине; 6. Закључак; 7. Литература.

На крају рада дати су попис коришћене литературе са 249 библиографских јединица и Прилози. У тексту дисертације, на одговарајућим местима приложени су 36 табела и 17 графика и 2 слике.

2. Предмет и циљеви дисертације

Предмет дисертације је начин и динамика на који се успостављају и репродукују симболичке границе у области породичних пракси у Србији. Породичне праксе су сагледане кроз две димензије, породично поље, који представља шири оквир репродукције симболичких граница, и породични простор, као конкретнији и ужи оквир.

У оквиру проблема породичног поља, анализиране су праксе које у себи садрже динамику међуодноса породица различитог друштвеног положаја. Анализе су као почетну тачку имале концепт породице као друштвеног поља у којем одређени структурални фактори одређују перцепцију различитости и утичу на односе између породица.

У оквиру проблема породичног простора, истраживана је унутарпородична динамика кроз родну и генерацијску перспективу. Фокус је стављен на ситуирање индивидуалних пракси у породични простор, где се услед различитих склоности, навика и потреба успостављају границе или одиграва стални процес дефинисања и редефинисања категорија личног и заједничког. Родне праксе су интерпретиране узимајући у обзир друштвени и културни контекст Србије, док су генерацијске имале шири компаративни оквир.

Општи циљ истраживања је социолошка анализа проблема неједнакости у породичним и међупородичним односима манифестованих кроз симболичке границе. Спецификован општи циљ укључује експлорацију и интерпретацију два основна проблема: које породичне праксе у себи садрже симболичке границе и да ли постоје структурални чиниоци повезани са тим породичним праксама. У остварењу постављених циљева, кандидат комплементарно користи квантитативну и квалитативну анализу. Квантитативни подаци су коришћени да се идентификују друштвени и културни чиниоци који чине детерминанте динамике родних и генерацијских односа у породици и класних односа између породица. Комплементарно квантитативним анализама кандидат користи анализу квалитативних података да би лоцирао породичне праксе које имају било имплицитне било експлицитне симболичке границе, са циљем да добију личне интерпретације друштвених различитости као основе социјалног затварања.

У складу са општим циљевима истраживања, а у настојању да анализама дође до детаљнијег описа и дубљег разумевања интеракције између симболичких граница и породичних пракси, истраживање је вођено низом питања која конкретизују тај однос. Породични простор је место где се сусрећу различите генерације и различити родни идентитети, па је стога потенцијално контекст у којем се могу водити борбе за увођење граница које треба да одражавају лична и групна схватања родних и генерацијских идентитета. Стога је релевантно истраживачко питање било да ли породични односи прате одређене идеје о родним и генерацијским идентитетима и како се оне одражавају на тумачење и организацију породичног простора. Резултати анализе доведени су у везу са емпиријски установљеним моделима партнерских, родних и генерацијских односа чиме је испитано где се Србија налази у односу на модерне или постмодерне форме партнерства и родитељства. Када се доведу у везу са културним контекстом, границе би требало да

покажу одређене карактеристике у тим односима, да се актуелизују границе из одређене сфере друштвене стварности (најрелевантније) и да придобију конкретне квалитете. Стога су постављена питања да ли у различитим областима породичних пракси доминирају границе одређеног типа, као и каквог су квалитета (да ли су пропустљиве, ригидне, променљиве, преносиве и сл.). На крају, из перспективе међугрупне динамике, постављена су питања да ли породичне праксе имају одређени ниво групне кохерентности и да ли се стога могу регистровати границе које одражавају разлике у структуралним позицијама породица.

У складу са аналитичким оквиром, најпре се описане праксе смештају у породични простор. Кључна питања на која су дати одговори повезана су са типовима граница које преовладавају у породичном простору породица у Србији, природи граница, као и културних и друштвених матрица које стоје иза ових процеса. Други оквир анализе је укључио питања релевантна за односе између породица: на основу којих категорија или одлика чланови идентификују своје породице и како се диференцирају у односу на друге породице.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Основне претпоставке од којих истраживању полази груписане су око односа између структуралних елемената статуса појединаца у породици или статуса породица као група и менталних схема које служе категоризацији појединаца и група. Једна од почетних претпоставки истраживања била је да ће у зависности од обима и композиције капитала породични простор бити различито организован, тј. да ће се у њему појављивати границе са различитим карактеристикама, као и да ће границе које владају у породичном пољу пратити разлике у културном, економском и социјалном статусу породица. Друга значајна полазна претпоставка истраживања била је да су симболичке границе које се одвијају дуж родних, генерацијских и статусних линија релевантне у организацији и вршењу породичних пракси, као и да су управо породичне праксе социјални медијум преко којег се поделе успостављају и репродукују.

На основу ових општих претпоставки формулисане су следеће четири хипотезе истраживања:

1. Породично поље је испресецано границама које означавају разлике између различитих друштвених положаја породица – исказаних преко обима и композиције капитала.
2. Симболичка подела породичног простора се одвија дуж родних, генерацијских и статусних линија.
3. Симболичке границе имају реални утицај на обликовање породичних пракси.
4. Породичне праксе су главни медијум за успостављање и репродукцију симболичких граница.

Фактичке разлике у статусу породица се ретко када показују на огољен и непосредан начин, већ се најчешће симболички уобличавају преко породичних пракси. Претпоставка је стога била да ће се у породичном пољу пронаћи различите праксе којима се повлаче границе између породица и да ће оне симболисати одређену супериорну позицију. Породице са великим обимом економског капитала ће свој материјални положај приказивати улагањем у сређивање куће (куповину намештаја, сређивање фасаде,

дворишта, куповину аутомобила, скупим путовањима и сл.) док ће породице са великим обимом културног капитала свој статус демонстрирати преко улагања у школовање деце (престижни факултети), куповину музичких инструмената, књига и неговања културних потреба. Границе такође могу да буду и моралног карактера, па ће породице у својим праксама приказивања истицати морални породични хабитус и компарирати га са оним породицама које сматрају непоштеним, непристојним, неискреним итд.

У сагледавању породице као породичног простора, кандидат полази од претпоставке да ће се он на једној страни физички делити на сегменте који припадају одређеним члановима породице различитих генерација или различитих родних идентитета, тако да служи претежно њиховим потребама. На другој страни, поделе простора не морају да се манифестују кроз физичку поделу, већ се може говорити о различитим праксама смештеним унутар породица које представљају невидљиве линије разликовања. Активности као што су слушање одређеног музичког жанра, као и целокупан скуп активности везаних за интернет (видео садржаји, комуникација, друштвене мреже) заједно са учесталашћу ових пракси представљају факторе потенцијално значајних разлика, па чак и спорова унутар породичног простора. Још једна важна претпоставка је била да ће се све ове праксе имати одређени степен варијабилности између породица различитог социјалног статуса.

Следећа претпоставка постулира да то како ће породичне праксе изгледати не зависи од субјективних интерпретација чланова породица или породица као група, већ се пре може говорити о томе да у породичном пољу постоје одређене идеје које су интегрисане у логику пракси а да су оне на том нивоу дефинисане кроз сучељавање, изоштравање разлика и развијање особености. С друге стране, симболичке границе се успостављају и репродукују управо преко породичних пракси. На пример, означавање кухиње као женског дела породичног простора остварује се кроз низ пракси које жену везују за тај простор док мушкарца удаљавају. Понављањем таквих образаца пракси, границе се на првом месту успостављају, а у дужој временској перспективи, и репродукују тиме што се преносе на децу, сензитивишући их на строгу расподелу послова према родним идентитетима.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У уводном делу дисертације указује се на потенцијални хеуристички значај примене и операционализације концепта симболичких граница на истраживање породица – породичног домена или поља. Указује се на основну намеру дисертације: да се испита могућност интеграције концепата и приступа симболичких граница и породичних пракси, тако што ће се применом концепта симболичких граница истражити питања везана за унутарпородичну и међупородичну динамику. У уводу се укратко приказује садржај поглавља дисертације и основна питања којима се баве.

У другом поглављу доктората кандидат представља основне појмове и теоријске концепте које ће користити у истраживању, остварује њихову синтетизацију и контекстуализацију кроз анализу постојећих истраживања породичних пракси са позиције коју заговара, а која није била примењивана у истраживању ове области породичног живота. Породичне праксе су смештене у два нивоа породичне динамике: оне које су релевантне за односе успостављене у свакој конкретној породици и оне које се

успостављају између породица као група. За анализу граница успостаљених преко породичних пракси спајају се концепти симболичких граница, породичног простора и породичног поља. Ситуирање породичних пракси у шири друштвени контекст се спроводи увођењем теорије ресурса и поља. Контекстуализација породичних пракси у Србији је извршена реферирањем на резултате домаћих истраживања која су се заснивала на примени концепата као што су *традиционализам, патријархалност, егалитаризам, патернализам, дeтрадиционализација* и *постмодернизам* у разматању породичних односа, док се за контекстуализацију међупородичне динамике користе концепти *традиционалне и либералне ортодоксије, породичног приказивања, родне идеологије, стратегије делања и породичних форми.*

У трећем поглављу доктората најпре се експлицира предмет истраживања, а потом се предмет аналитички разлаже кроз дефинисање главних хипотеза истраживања, за којима следи детаљнија разрада циљева кроз дефинисање истраживачких питања. Напоследку се образлажу друштвена релевантност истраживања и научни допринос докторске дисертације.

У четвртм поглављу доктората одређује се нацрт истраживања и приступ анализи података. У циљу обухватања и унутарпородичне и међупородичне динамике, као и њихове повезаности, кандидат је одабрао *комбиновани истраживачки метод.* Образложење је да је на основу квантитативних података требало установити главне трендове у схватању породичне форме и принципа за организовање породичних обавеза и уређивање породичних односа, као и извршити типологију пракси породичног делања. Типологија је послужила да се одаберу испитаници са којима су урађени дубински интервјуи. Квалитативни подаци добијени дубинским интервјуом пружили су детаљнији увид у разлоге образаца породичних пракси, док се преко наратива откривају типови и природа граница које су интегрисане у те обрасце. Сам материјал представља главни извор података за мапирање симболичких граница (где су оне уопште релевантне), као и за проверу и додатну разраду утврђене исправности типологија, кроз разматрање сложеног склопа пракси групног и појединачног делања и структуралних услова у којима се делање реализује. Обе базе података, и квалитативна и квантитативна, настале су у оквиру пројекта „Животне стратегије и стратегије преживљавања појединаца и домаћинстава Југоисточне Европе у времену кризе“ реализованог у периоду од 2014. до 2016. године. Анкета је извршена на национално пропорционалном стратификованом случајном узорку од 1000 испитаника, док су 32 испитаника из базе одабрани за интервјуисање као типични представници позиција у друштвеном простору (одређених преко обима и композиције капитала). У овом поглављу дата је и анализа предности које дубински интервју пружа у препознавању слојевитости феномена групне и унутаргрупне диференцијације, односно начина на који испитаници виде смисао породичног живота, циљеве заједничког делања, родитељство, како интерпретирају породичну стварност и како категоризују личну породичну историју и актуелну ситуацију у односу на друге породице. У последњем потпоглављу овог дела рада, кандидат је сумирао целокупни процес анализе квалитативних података, од конструисања базе, преко кодирања до интерпретације.

Пето поглавље под називом „Симболичке границе породичних пракси у Србији – анализа и интерпретација“ подељено је на три потпоглавља. У делу под насловом „Структура породица и брачни статус“ анализира се прва област породичних пракси и откривају се симболичке границе манифестоване као бинарна подела пракси партнерства према брачном статусу, тј. општа подела пракси партнерства међу испитаницима према

институцији брака. Општи тренд категоризације индикуван податком да је преко 90% испитаника свој партнерски статус одредило у односу на брак, даље је интерпретиран преко наратива испитаника који нису у браку. У делу анализе под насловом „Симболичке поделе породичног простора“ мапирају се главни линије физичког раздвајања чланова породице, преко поделе простора на *интиман* и *заједнички* као и преко културних и дигиталних пракси, што у целини обухвата област генерацијских односа. Даље се у овом потпоглављу разматрају поделе породичног простора дуж родних линија и интерпретира контрадикција у великом броју случајева између ставова према родним питањима везаним за породични простор и стварних породичних пракси. У овом потпоглављу тестиране су могућности спајања концепата породичних пракси, симболичких граница, породичног поља и родних идеологија. Део излагања налаза под насловом „Симболичке границе породичног поља“ представља нам анализу четири области породичних пракси: пракси доношења одлука у породици, пракси родитељства, област категоризације релевантних других и област стратегија делања породица. У оквиру прве теме анализирају се принципи доношења важних одлука у породици заједно са доминантним типовима односа. На основу наратива испитаника установљава се континуум породичних пракси у којем се на једном крају налазе *егалитарно-демократски* образац а на другом *патерналистичко-ауторитарни*. Проблем пракси родитељства на једној страни обухвата анализу стилова васпитања, а на другој тестирање теорије капитала, њихових трансфера и конверзија, у области образовања деце. Кандидат је анализом наратива испитаника реконструисао и опште поделе које владају у породичном пољу, начине на које испитаници приказују себе и своју породицу или породични живот, да би анализом ставова дао приказ односа према могућим променама у доминантој породичној форми. За ове сврхе кандидат користи концепт *Другости (Otherness)* и концепт *породичног приказивања*. Последња тема овог потпоглавља обухвата анализу типова стратегија породичног делања, који се онда дубље интерпретирају преко међуповезаности између структуралних елемената и дејствености. У свим темама анализа је усмерена ка реконструкцији граница, механизма за њихово успостављање и разлика између типова и природе граница група породица са сличним породичним праксама.

У закључном поглављу кандидат се враћа на постављене циљеве и у складу са добијеним резултатима даје синтезу односа између обима и композиције капитала породица, њихових породичних пракси и карактеристика граница које постоје у тим праксама. Синтеза и проблематизација односа остварена је кроз приказ и тумачење осам области породичних пракси у којима се симболичке граница стварају и репродукују. Користећи велики број теоријских концепата, кандидат напослетку интерпретира налазе, сучељава различите позиције, сумира могућности концепта симболичких граница и предлаже нови концепт породичне форме за интерпретацију породичних пракси великог дела испитаника са којима су рађени интервјуи. Целокупна закључна анализа прожета је елементима који указују на друштвени и културни контекст породичних пракси и повезана са налазима релевантних домаћих истраживања.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Немања Крстић успешно користи најсавременију литературу за развијање теоријског социолошког оквира за истраживање тиме што синтетизује бројне концепте ширег и ужег теоријског обухвата: концепт симболичке границе, концепт породичних пракси, концепт породичног поља, породичног приказивања заједно са теоријом поља и капитала. Контекстуализација истраживања извршена је такође уз коришћење најсавременијих страних и домаћих извора релевантних за тему породичних пракси и њену операционализацију и тумачење резултата истраживања, чиме ова дисертација гради корпус нових сазнања на претходним основама и теоријско-истраживачким достигнућима. Успешна примена комбинованог метода, квалитативне анализе наратива добијених дубинским интервјуима и квантитативне анализе података из анкетног истраживања социоекономских пракси породица, представља значајан методолошки допринос развоју приступа који је још у раној фази примене у домаћој социологији. Аналитичко повезивање концепата симболичких граница и породичних пракси представља новину не само у домаћој, већ и у европској социологији. Њихова операционализација и примена на конкретно истраживање допринела је теоријском развоју оба концепта и њиховим хеуристичким капацитетима. Потоње, као и кандидатов предлог за реконструкцију појма породице кроз концепт „просторно интегрисане породице“ представљају неоспоран научни допринос ове дисертације корпусу знања из социологије и социологије породице као посебне дисциплине. Показујући, анализирајући и тумачећи како се родне, генерацијске и стратификацијске разлике стварају и репродукују кроз породичне праксе постављања симболичких граница унутар и између породица, кандидат је дао иновативан увид у питање неједнакости у друштву Србије, што је значајан друштвени и развојни проблем који захтева државну интервенцију.

Закључак

На основу свега изнетог, Комисија закључује да је дисертација под насловом *Репродукција симболичких граница кроз породичне праксе у Србији* оригинално и самостално израђено научно дело које ће дати вредан допринос научној мисли из области социологије, а посебно социологије породице и сродних дисциплина. Дисертација испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду, а кандидат је показао научну зрелост и квалификованост за научни рад. Стога Комисија даје позитивну оцену докторске дисертације *Репродукција симболичких граница кроз породичне праксе у Србији* и предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета да кандидату Немањи Крстићу одобри усмену одбрану.

Чланови Комисије:

др Ивана Спасић, редовна професорка
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Драгана Стјепановић Захаријевски, редовна
професорка
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

др Предраг Цветичанин, доцент
Факултет уметности Универзитета у Нишу

др Смиљка Томановић, редовна професорка
Филозофски факултет Универзитета у Београду
(менторка)